

DE KASTELEN IN DE PROVINCIE UTRECHT.

Bij het horen van het woord kastelen rijst voor ons op het beeld van een groot huis gebouwd in een stijl van vroegere eeuwen, liggende in een park met grachten en bijgebouwen. Hoewel in het laatste der 18e en het begin der 19e eeuw veel van zulke kastelen in het Sticht zijn gesloopt, kan dit gewest aan de minnaars van romantische landschappen en stijlvolle architectuur nog heden ten dage heel wat van dien aard bieden.

Het hoofddoel dezer kastelen was natuurlijk behuizing, maar in de loop der tijden wisselde hun nevendoeel en daarmee ook hun vorm. In de middeleeuwen was het nevendoeel der kastelen het vormen van een schakel in het verdedigingssysteem. De omwonenden zochten ten tijde van gevaar dekking achter de muren en grachten van de ridderlijke behuizing, de bezetting der bisschoppelijke kastelen moest de buitenlandsche vijand afweren.

Aan het einde der middeleeuwen werden de kastelen hoe langer hoe minder bestand tegen de aanvalswapenen, de dikke muren waren niet meer veilig na de toepassing op grotere schaal van het buskruit. Vanaf de aanvang van de nieuwe tijd tot aan 1795 dienden de kastelen een politiek doel. De soevereiniteit over het Sticht berustte bij de Staten. Een dezer Staten werd gevormd door vertegenwoordigers der ridderschap. Een der voorwaarden om als ridderschapsvertegenwoordiger te worden benoemd was het bezit van een kasteel, dat door de Staten als ridderhofstad was erkend. De erkende ridderhofsteden werden vermeld op een lijst, aangelegd in 1536 en tot 1674 aangevuld en tenslotte 63 kastelen omvattende.

Na het opheffen dezer politieke functie der ridderhofsteden hadden de kastelen slechts tot nevendoeel om te dienen als monument van aesthetische en geschiedkundige waarde. Dit nevendoeel vervullen de nog behouden Stichtsche kastelen echter op voortreffelijke wijze, waarvan de tourist op speurtocht door de Utrechtsche landouwen gewapend met het door de P. U. B. V. uitgegeven Utrechtsche Kastelenboek (Utrecht, Kemink 3e druk 1949) zich volop kan overtuigen.

Zoals wij reeds opmerkten, sloot de vorm der kastelen zich nauw aan bij hun nevendoeel. De oudste vorm is de steenen vestingtoren gebouwd naar het voorbeeld van de houten wachttorens die de Romeinen langs hun heirbanen oprichtten. Nog bestaande voorbeelden hiervan zijn de torens van Natewisch, den Ham en Zuylenburch. Dan komt het massale kasteel met vele woonruimten en dikwijls meerdere torens. Voorbeelden hiervan zijn: Nederhorst den Berg, Nijenrode, Loenersloot en het Huis te Duurstede.

Als het krijgshaftige nevendoeel verdwijnt, komt het hoofddoel

naar voren. Men verving de oude ongeriefelijke gebouwen door meer comfort biedende woningen of wel men plakte aan de verdedigingstoren aanbouwsels, soms dienende voor behuizing van aanzienlijken, doch soms ook strekkende om het oude gebouwencomplex dienstbaar te maken aan het boerenbedrijf. Voorbeelden van de eerste soort zijn: Amerongen, Renswoude, Hardenbroek, Broekhuizen, Moersbergen en Linschoten. De torens van Sandenburg, Lunenburg, Weerdestein, Rijnestein, Sterkenburg en Voorn werden door aanbouw herschapen in woonhuizen voor aanzienlijken, terwijl o.a. de torens van Walenburg en Camminga door aanbouw voor het boerenbedrijf werden geschikt gemaakt.

Door het politieke nevendoeel werden aanzienlijke huizen als Maarsbergen en den Heiligen Berg, die oude kloosters waren en de prachtige buitenplaatsen aan de Vecht, die de Amsterdamse patriciërs daar stichtten, niet gerekend tot de ridderhofsteden, maar men kan ze gerust kastelen noemen.

In het laatste kwart der vorige eeuw en vooral in deze eeuw, is het besef steeds gegroeid dat wij in deze monumenten van het grijs verleden een kostbaar bezit hebben, waarop we zuinig moeten zijn. Vele oude kastelen zijn gerestaureerd en twee zijn geheel nieuw opgebouwd zoveel mogelijk in de oude vorm nl. de Haar en Sypestein.

Moge het thans levende geslacht ondanks de verarming tengevolge van de oorlog in deze zin blijven volharden, opdat ons nageslacht deze onvervangbare getuigen van de historie en de kunstzin hunner vaders zullen kunnen blijven bewonderen en er de traditie zullen kunnen aanknopen, zonder welke een volk geen werkelijk recht van bestaan heeft.

J. R. CLIFFORD KOCQ VAN BREUGEL.

OVER DE HISTORIE DER „GELDERSCHE VALLEI”

Wie de historie eener landstreek doorvorschen wil, moet met de spade op stap gaan, want terecht zegt Bijvanck *) — „een land bewaart in zijn bodem, als in een archief, de gegevens voor zijne geschiedenis”.

De bodem der Geldersche Vallei is zulk een archief.

Twee „ijstijden” hebben haar geformeerd, erosies van wind en water hebben er huisgehouden, dikke veenpakketten, woeste wouden en struweelen zijn hare eerste vegetatie. „Boor en spade” hebben hier reeds veel onthuld en zullen nog meer aan den dag brengen, want de geologen raken niet uitgestudeerd over de vorming der „Geldersche Vallei”.

*) Voorgeschiedenis van Nederland.